

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНІВ

КУШПІТ Володимир Петрович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-1664-6696

DOI 10.32782/NP.2023.2.13

У статті проаналізовано та констатовано, що здійснення кримінального провадження, пов'язане з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом, є відносно новим напрямом наукових досліджень. Це обумовлено тим, що до 2014 року наша держава у період незалежності фактично не стикалася із реальними фізиками, які обумовлюють введення надзвичайних правових режимів, що відповідно обумовлювало також і відсутність належної емпіричної бази для дослідження проблематики. Запропоновано виокремити організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, що стосуються проведення огляду місця події, проведення допиту різних учасників процесу (особлива увага в допиті приділити допиту підозрюваних та потерпілих), слідчого експерименту, щодо призначення криміналістичних експертиз, освідування, ексгумації трупа, порядком проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, надзвичайний стан, воєнний стан, кримінальне провадження.

Постановка проблеми

В умовах дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, що фактично дестабілізують загальну політичну та економічну ситуації, а також відображається абсолютно на всіх сферах життя. Не винятком є і кримінально-процесуальні відносини, що стосуються проведення слідчих (роз-

шукових) дій. Підвищення рівня організованості, озброєності, технічної оснащеності злочинців в цих умовах вимагає відповідного рівня техніко-криміналістичного забезпечення попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень. В останні роки виникли такі кримінальні правопорушення, у яких засобами досягнення кримінально-протиправного результату у тому числі сучасні технології. Якісні зміни зазнає і сам процес виявлення та розслідування, у якому все більшого значення набуває проблема об'єктивності доказування, отримання та оцінки доказів за допомогою криміналістичних засобів і методів. Успішне вирішення цих проблем неможливе без активного використання наявних науково-технічних засобів; розроблення, підвищення ефективності та впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Особливої уваги, з урахуванням усіх обставин, заслуговує правильне обрання тактичних прийомів при проведенні слідчих (розшукових) дій [181, с. 134].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Цьому питанню були присвячені роботи багатьох учених, таких як В. М. Аتماжитов, Ю. А. Бакутін, В. П. Бахін, Р. К. Безруких, Г. М. Бірюков, В. О. Глушков, Василінчук, О. М. Джужа, Г. О. Душейко, В. П. Захаров, А. С. Князьков, І. І. Когутич, В. Е. Коновалова, В. В. Копча, І. П. Козаченко, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук,

В. К. Лисиченко, В. А. Лукашов, В. Г. Лукашевич, В. О. Маркусь, М. В. Салтевський, С. А. Смірнов, О. С. Тарасенко, А. Е. Четин, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, М. М. Руденко, В. В. Шендрик, Ж. В. Удовенко, Д. М. Цехан, П. В. Цимбал, Є. Є. Центров, В. Ю. Шепітько, С. Ю. Якушин і інші.

Виклад основних положень

Під слідчою (розшуковою) дією слід розуміти передбачений КПК України захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження. Вони мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у цьому кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться слідчим, іншими компетентними суб'єктами під час досудового розслідування, є основним способом збирання доказів, спрямовані на встановлення обставин кримінального провадження [1].

Хочемо акцентувати увагу на тому, що всі абсолютно слідчі (розшукові) дії мають абсолютну різну і відносно нову тактику їх проведення, враховуючи останнім часом навіть обставини воєнного часу. Окрім того, є ті особливості проведення, які є абсолютно новими і адаптовані під «виклики часу». Так, зокрема особливої уваги заслуговують особливості проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, огляд місця виявлення або застосування вогнепальної зброї, одночасний допит двох і більше осіб, слідчий експеримент, тактика слідчого судді під час досудового розслідування і власне судді під час судового розгляду.

Зупинемося більш детально на деяких із них. Так, огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстанов-

ки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами дійти висновку про механізм події та інші обставини розслідуваного правопорушення.

Так, безпосереднє значення має місце та час вчинення правопорушення, наявність потерпілих та місце їх перебування, наявність служб, що здійснюють заходи з ліквідації наслідків застосування зброї, очевидців тощо. Заходи, які необхідно першочергово провести, ми вважаємо наступні: разом зі спеціалістами вивести за них сторонніх осіб за межі огляду та зробити «коридор» для підходу до трупа (за наявності) або пересування по місцевості учасників огляду місця події, доцільність залучення додаткових спеціалістів або спеціалізованої пересувної лабораторії, скласти план роботи та порядок взаємодії з іншими учасниками огляду. Які сліди (об'єкти) вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження (передусім у разі несприятливих погодних умов). Яких змін зазнала початкова обстановка місця події, наявність речей і предметів, що не належали потерпілому, тощо. Спосіб огляду та вихідну точку: за наявності трупа спочатку труп, а потім територію чи навпаки (визначається в кожному конкретному випадку).

Огляд трупа проводиться за окремим алгоритмом. Можливі шляхи приходу і відходу злочинця шляхом вивчення обстановки, видимих змін і моделювання його дій. Розширити межі огляду у встановлених напрямках. Повідомити про це спеціалістів для забезпечення збереження та вилучення слідової інформації. Дати завдання інспектору криміналісту з надання безпосередньої технічної допомоги з огляду місця події (фотографування, виявлення, закріплення та вилучення речових доказів і слідів, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо).

Необхідно уточнену інформацію передати оперативному черговому територіального органу поліції і доповісти про це керівництву. Визначитись щодо необхідності залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та отримати

якомога повнішу інформацію про подію. Разом із членами СОГ та залученими спеціалістами невідкладно після надходження повідомлення про виявлення або застосування зброї слідчий організовує проведення огляду місця події, після завершення якого (але не пізніше 24 год після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення) вносить відомості до ЄРДР.

Необхідно провести разом із членами СОГ та залученими спеціалістами, запрошеними учасниками слідчої (розшукової) дії огляд місця події, під час якого зафіксувати до протоколу огляду місця події відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, зміну обстановки, пошкодження тощо. Провести огляд зброї, набоїв або їх частин та огляд об'єктів з вогнепальними ушкодженнями, зафіксувавши місце розташування предмета зі слідами пострілу з прив'язкою його до двох стабільних орієнтирів; вид і властивості перепони; форму ушкодження на предметі, його розміри; характер країв ушкодження; взаємне розташування декількох ушкоджень, їх розміщення на перепоні.

Разом із спеціалістами вилучити речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Протокол огляду, результати якого довести учасникам слідчої (розшукової) дії якомога повнішу інформацію про подію на місці. Зброєю, набої та їх складові частини, інші сліди, що стосуються події (сліди рук, взуття, шин, сліди біологічного походження тощо). Схеми, плани місця події, здійснити відбір зразків для проведення експертизи тощо. За необхідності залучити до складання спеціалістів, які беруть участь в огляді місця події завдання, які необхідно виконати, інформацію про дії учасників огляду, здійснені до прибуття спеціаліста. Разом зі слідчим визначити, які сліди вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження. Визначити межі огляду; сприйняти обстановку загалом, у статичному стані. Обгородити місце

події за допомогою спеціальної стрічки з контролем доступу на нього.

Необхідно визначити, які зміни відбулися в початковій обстановці місця події. Доцільність залучення додаткових спеціалістів або спеціальної пересувної лабораторії.

Здійснити орієнтуючу, оглядову фотозйомку місця застосування або виявлення зброї. Попередній огляд для встановлення наявної слідової інформації, місця її розташування (локалізації) та захисту від змін або знищення. Потім перейти до вузлової, детальної фотозйомки об'єктів зі слідами застосування зброї, інших об'єктів, що дадуть змогу встановити необхідні вихідні дані для розслідування правопорушення чи встановлення особи. Огляд поверхні підлоги в приміщеннях, місцевості без змін обстановки. Виявлені сліди (гільзи, кулі, сліди взуття тощо) позначити спеціальними номерками, аркушами, крейдою, за необхідності накрити ящиками, коробками тощо. З'ясувати конкретний час або проміжок часу вчинення злочину та, залежно від давності утворення слідів, визначити алгоритм застосування методів виявлення (візуалізації) невидимих, ледь видимих слідів, урахувавши, що зазначені сліди можуть містити запахову, дактилоскопічну та біологічну (ДНК-профілі) інформацію. Планомірно й ретельно обстежити обстановку, усі об'єкти, що розташовані на місці події, встановити їх місцезнаходження щодо орієнтирів, форму, розміри, особливості (усе, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення). Об'єкти можна брати в руки, переміщати. Фіксацію та вилучення слідів та об'єктів, які можуть бути втрачені або пошкоджені під впливом погодних умов. Спробувати змоделювати дії ймовірного правопорушника та за необхідності інформувати слідчого про розширення меж огляду. За отриманою слідовою інформацією спробувати встановити місце, звідки здійснювався постріл (за необхідності та за вказівкою слідчого). Перед переміщенням об'єкта здійснити його вузлову та детальну фотозйомку. Застосовувати неруйнівні методи виявлення слідової інформації, а в разі недосягнення позитивного результату руйнівні. Перед використанням руйнівних

методів отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначити пріоритет слідчої інформації, яка підлягає виявленню, для подальшого проведення досліджень у лабораторних умовах. Про вжиті заходи та факти виявлення слідчої інформації інформувати слідчого. За можливості сліди вилучати разом з об'єктами носіями. У разі неможливості – здійснити їх фотографування та виготовити копії (відбитки, зліпки) цих слідів. Щодо опису специфічних ознак виявлених слідів та об'єктів їх локалізації, способу виявлення та ін. По можливості надати допомогу слідчому в упакуванні об'єктів та слідів, складання схем, планів, креслень. Відобразити в протоколі огляду місця події дані про спеціаліста, технічні засоби, що використовувались для виявлення слідів; способи їх виявлення та вилучення, місцезнаходження, кількість, вигляд, форму, розміри, індивідуальні особливості та ін.

Таким чином, із запропонованого ми можемо побачити, що від чіткості поставлених завдань та правильної організації процесу огляду залежить якість, достовірність результату, що в подальшому не призведе до потреби повторного огляду та не призведе до втрати або нівелювання доказів у подальшому.

Наступні слідчі (розшукові) дії на яких ми хотіли зупинитися та показати особливості проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. З урахуванням вимог часу, економії та інколи неможливості швидкого та ефективного проведення досудового розслідування є нагальна потреба у проведенні допиту на впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Закон дозволяє в режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення проведення тільки двох слідчих дій - допиту осіб (у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб) та впізнання осіб чи предметів. Відеоконференція - це інформаційна технологія, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстані в режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Правове ре-

гулювання проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції здійснюється такими нормативними актами, як Кримінальний процесуальний кодекс України ст.232 та Інструкція «Про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження)», затверджена Наказом ДСА України № 155 від 15.11.2012 р.

У відповідності до ч. 1 ст. 232 КПК України допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у наступних випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності гарантування безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми. Зазначений перелік не є вичерпним, а тому слід припустити, що таким випадком, наприклад, може бути допит двох або більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях, який не виключає перерахованих вище підстав, а може навіть і бути причиною проведення такого допиту [1].

Чинний КПК України визначає певні процесуальні правила, що визначають порядок проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції: допит особи в дистанційному досудовому провадженні (ст. 225-227 КПК України).

Впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні. (ст. 228-229 КПК України). До початку слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор повинен забезпечити участь особи, яка буде допитуватись або впізнавати, та ідентифікувати її [1].

З метою примусового забезпечення участі особи, яка буде брати участь у дистанційному досудовому розслідуванні, слідчий, прокурор повинен дотримуватись поло-

жень Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження».

Для забезпечення належної якості передачі зображення та звуку, безперервного, чіткого і стабільного сеансу слідчому чи прокурору доцільно залучити спеціаліста. Проте в чинному законодавстві не міститься норма про обов'язкову участь спеціаліста. Пред'явленню для впізнання передують така слідча дія, як попередній допит. Оскільки допит і пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції здійснюються відповідно до ст. 225-229 КПК України, у їх проведенні можуть брати участь захисники, представники, спеціалісти, перекладачі, експерт, педагоги та інші особи, у яких виникає потреба бути присутніми під час проведення слідчої дії [2, с. 35].

На нашу думку, проведення допиту в режимі відеоконференції буде значно відрізнятися від звичайного допиту тим, що деякі психологічні прийоми буде важко встановити на відстані, оскільки відсутнє саме безпосереднє відчуття присутності суб'єкту допиту. Ми говоримо, про ретельну професійну роботу слідчого, який задовго до проведення самого допиту встановить цей психологічний контакт. Звичайно, вищою точкою апогею професійної майстерності є встановлення контакту саме у день допиту.

Допит є однією із найскладніших слідчих дій. Як зазначає К.О. Спасенко, у процесі підготовки до допиту слідчому нерідко доводиться стикатися з питаннями, що вимагають спеціальних знань. Зорієнтованість слідчого в тій чи іншій галузі знань сприяє успішному його проведенню, що слугує запорукою для правильної фіксації отриманих результатів [3, с. 338]. На встановлення психологічного контакту впливають обстановка допиту, манера поведінки слідчого, уміння володіти собою, тон, зовнішній вигляд, виявити підкреслене чуйне, уважне, поважне ставлення до допитуваного, спокій

і врівноваженість при звертанні до нього, виразити потерпілому співчуття і розуміння провести бесіду на другорядну, нейтральну тему; докладно розпитати про спосіб життя, зв'язки, захоплення, коло інтересів тощо допомогти порадою з'ясувати мотиви, через які допитуваний відмовляється давати показання, спробувати подолати їх.

З метою поживлення пам'яті допитуваного застосовуються наступні тактичні прийоми допиту: допит з використанням асоціативних зв'язків; допит на місці події; додатковий допит по обмеженому колу обставин. Ми також акцентуємо увагу на тактичних прийомах викриття неправди:

- прийоми емоційного впливу: прийоми логічного впливу (демонстрація невідповідності показань дійсності) Тактичні комбінації (створення ситуації, щодо неправильної оцінки допитуваним, що викриває його); На свідка і потерпілого: - переконання в неправильності зайнятої позиції; - роз'яснення шкідливих наслідків; - вплив на позитивні сторони допитуваного і т.п. На підозрюваного: - спонукання покаятися і щирозсердно зізнатися; - використання антипатії до кого-небудь зі співучасників і т.п.;

- прийоми логічного впливу (демонстрація невідповідності показань дійсності): пред'явлення доказів, що спростовують показання; логічний аналіз протиріч, що містяться в показаннях; логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і його співучасників; роз'яснення безглуздості зайнятої позиції;

- тактичні комбінації (створення ситуації, щодо неправильної оцінки допитуваним, що викриває його):

- прийоми, які переслідують мету приховати від допитуваного поінформованість слідчого про ті або інші обставини провадження;

- прийоми, спрямовані на створення ситуації, під час якої допитуваний допускає обмову;

- метод непрямого допиту, який полягає в постановці запитань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючих головне питання і т.п.

Хід і результати слідчої дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису. Використання в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій

повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку.

Під час проведення дистанційного допиту, впізнання слідчий повинен встановити особу, роз'яснити її права, а також порядок проведення слідчої (розшукової) дії (ст. 228-229 КПК України) [1]. Ми підтримуємо думку В.В. Жирко про те, що, зважаючи на те, що проведення впізнання є одноразовим процесом, повторення якого тією самою особою, яка впізнає, неприпустимо, важливе значення має ретельна попередня підготовка до відеозапису для того, щоб унеможливити збій чи помилку з технічних причин [4, с.104-107].

Виникає таке питання: як саме має підписати протокол потерпілий або свідок, якщо трансляція відбувається в різних містах? Якщо особа перебуває по той бік відеоконференції, то як отримати розписку про роз'яснення їй її прав та обов'язків, відповідальності за відмову давати показання або за давання завідомо неправдивих показань? Невирішеним також залишається питання щодо обов'язковості участі спеціаліста під час проведення пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції.

Це ставить перед ученими і практика-ми низку актуальних завдань, серед яких як удосконалення тактики допиту, огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, так і розроблення прийомів проведення нових для нашого судочинства слідчих дій, як-от одночасний допит двох і більше осіб, слідчий експеримент. Гостро потребує тактико-криміналістичного забезпечення весь спектр негласних (розшукових) слідчих дій – інституту, також досі невідомого вітчизняного кримінального процесу [5].

Усе більш відчутною стає необхідність обґрунтування доцільності розширення пізнавальних меж криміналістичної тактики, поширення її рекомендацій на сферу судового розгляду кримінальних справ. Необхідно продовжити розроблення теорії судових ситуацій, тактичних рішень, тактики судового допиту й інших процесуальних дій. Актуальними залишаються і потребують подальшого дослідження на основі положень чинного законодавства проблеми плануван-

ня судового провадження, зокрема в аспекті забезпечення безперервності судового розгляду [5].

Цілком нових тактичних напрацювань потребує специфічна діяльність слідчого судді. Нагальною є необхідність розроблення тактичних рекомендацій щодо засобів забезпечення кримінального провадження, подолання протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінальних справ, захисту учасників кримінального процесу. Надзвичайно важливим із позиції сучасних тенденцій кримінального судочинства є розроблення тактико-криміналістичних рекомендацій із забезпечення судового провадження на підставі процесуальних угод та інших особливих порядків кримінального провадження (спрощене, спеціальне тощо) [5].

Висновок

У статті ми прийшли до висновку, що проведені слідчі (розшукові) дії, враховуючи їх проведення під час особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів не повинні суттєво обмежити права і законні інтереси учасників кримінального провадження, а повинні, навпаки, бути чітко закріплені у відповідних нормативно-правових актах, щоб виключити порушення норм кримінального процесуального законодавства та підміну понять, пов'язаних із реалізацією їх у практичній діяльності. Доведено, що це стосується проведення тих слідчих (розшукових) дій, які суттєво обмежують права та свободи особи. Запропоновано тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та механізму їх проведення на стадії досудового провадження слідчим, прокурором у випадку тимчасового обмеження процесуальних прав та свобод учасників процесу, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді. Констатовано, що проведення окремих слідчих (розшукових) дій суто із тактичної точки зору, повинні проводитись без надмірного емоційного стану зі сторони правоохоронних органів, щоб уникнути подвійного трактування або визнання первісних доказів як очевидно неприпустимими.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 у редакції від 20.05.2022. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8> (дата звернення: 26.03.2023).

2. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Одеса: Юрид. літ-ра., 2011. 216 с.

3. Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності: дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2006. 220 с.

4. Задоя К. П. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом під загрозою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2/2018. С. 146–155.

5. Мінка Т. П. Онтологічні характеристики правового режиму адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 123–127.

Kushpit Volodymyr

FEATURES OF SOME INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS OF A SPECIAL PERIOD, STATE OF EMERGENCY AND STATE OF WAR

The article analyzes and states that the implementation of criminal proceedings related to a special period, emergency situations, state of emergency and martial law is a relatively new direction of scientific research. This is due to the fact that until 2014, during the period of independence, our state did not actually face real risks that lead to the introduction of emergency legal regimes, which, accordingly, also led to the lack of an appropriate empirical basis for the study of the issue. It is proposed to single out the organizational and tactical features of conducting some investigative (search) actions of a special period, state of emergency and martial law, related to conducting an inspection of the scene of the incident, conducting an interrogation of various participants in the process (pay special attention in the interrogation to the interrogation of suspects and victims), an investigative experiment, regarding the appointment forensic examinations, examination, exhumation of a corpse, the procedure for conducting a search and inspection of a person's home or other possessions.

Keywords: investigative (search) actions, state of emergency, martial law, criminal proceedings.